

FOTO: DET RUSSISKE STATSBIBLIOTEK

Illustrationer af Mikhail Tjeremnykh til agitationspoeten Demjan Bednyjs episke vers *Util'-bogatyř* om genanvendelseshelten, der samler både pjaltede mennesker og lasede materialer for at omdanne begge dele til nyt og nyttigt, 1934.

Nu er det foruroligende at spørge, hvor dette hæfte skal hen herefter? Vil årsskriftet ende ryg om ryg med andre uåbnede annaler i din tætpakkede reol til varigt skue eller minde om medlemskab af dette og hint? Vil læsningen senest ende *her*, inden du diskret lader årsskriftet vandre videre til din kollegas dueslag? Eller vil også denne forbigående tryksag før eller siden ende i papircontaineren sammen med de kilovis af papir, din husstand eller arbejdsplads ugentligt af grøn samvittighed afleverer til genbrug? Det er ikke meget, vi i afsendersituationen hverken kan kontrollere eller ved om, hvordan trykt kommunikation egentlig bliver brugt, ikke brugt eller genbrugt. Måske ønsker vi heller ikke altid at vide det...

Og dog er det tværfaglige forskningsfelt af boghistorie, som jeg arbejder inden for, optaget af at forstå den trykte kommunikations social- og kulturhistorie netop ved at undersøge teksters kredsløb fra produktion over distribution og reception til destruktion og genanvendelse. Boghistorikeren vil typisk tilføje den litteratur- eller sprogvidenskabelige tekstafkodning et materielt perspektiv, dvs. boghistorikeren er interesseret i teksten som et foranderligt objekt, snarere end som et abstrakt sæt af verbale tegn. Sådan hænger historien om den

trykte teksts livscyklus også sammen med papirets genbrugshistorie.

Som skriftmedium er papir gennem hele dets lange historie blevet genanvendt, overskrevet og omformet, og som materiale betragtet blev førindustrielt papir fremstillet af brugte tekstilerester og var i sig selv et genbrugsprodukt. I dag vil mange nok forbinde papirgenbrugets moderne historie med 1970ernes udvikling af recycling-systemer og fremkomst af en 'grøn' forbrugerbevidsthed som modreaktion på stigende forbrug. Men den rationelle, centraliserede hustandsindsamling af papir har også en sort fortid, der rækker tilbage til mellemkrigstidens konkurrerende nazistiske og stalinistiske forestillinger om "total genanvendelse", der skulle sikre regimernes selvforsyning og krigsmobilisering ved at optimere udbygningen af både menneskelige og naturlige ressourcer.

I min forskning om sovjetisk papirhistorie undersøger jeg blandt andet stalinisternes omorganisering af papirindsamlingen. Sovjetisk papir er nok af porøs kvalitet, men til gengæld et taknemmeligt materiale til at tydeliggøre, hvordan læserne gør, bruger og dermed handler politisk og pragmatisk med trykte tekster som genstande – hinsides teksternes åbenlyse ideologiske indhold. Det sovjetiske perspek-

tiv korrigerer effektivt forestillingen om, at papirgenbrug skulle involvere nogen særligt grøn historie.

Sovjetkommunismen var et oplysningsprojekt, der propaganderede afskaffelsen af analfabetismen og demonstrerede den kulturelle progression gennem masseoplæg af ideologisk korrekte, billige bøger og aviser. Samtidig brugte staten kontrol med papiradgangen som et redskab for indirekte censur. For befolkningen var papir derfor en knap og ofte defekt ressource, i kriseperioder som i starten af 1920'erne og igen under 2. verdenskrig dykkede det årlige forbrug af tryk- og skrivepapir ned under et kilo per indbygger. Trods lavt papirforbrug havde den trykte kommunikations omvendte logistik tilbage til det statslige produktionsapparat høj politisk prioritet. 1920'ernes berygtede makulaturkampagner, der rensede arkiver og biblioteker for en uønsket kulturarv af før-revolutionære skrifter, var måske ideologisk effektive, men gav kun klumpvise leverancer af brugt papir, som ikke var stabile nok til at fodre de storskala papiranlæg, som man under Stalins industrialisering begyndte at opføre. I stedet blev papirindsamlingen fra 1932 en del af et nyt centraliseret, finmasket indsamlingssystem *Sojuz-util'*, direkte oversat en "udnyttelsesunion." *Sojuz-util'* skulle omforme det tidligere klassesamfunds klude- og bensamler, der havde tjent sine sølle kopek ved at tiltuske sig overklassens rester, til en kultiveret mønsterskraldearbejder, udsendt som statens repræsentant for at samle ikke blot genanvendelige materialer, men også folk for den fælles sag.

Den enkelte huskomité indgik kontrakt med indsamleren om den kvote af genanvendelige materialer, som man mod en beskeden bonus var forpligtet til at aflevere ikke bare af papir, men også ben, kork, fjer, hår, og stort set uopdrivelige forbrugsgenstande som dåser og brugte gummi- og lædersko. Blev kvoten ikke opfyldt, blev husstanden straffet med bøder. Selv i tyndtbefolkede områder med mindre end 10 indbyggere per kvadratkilometer eksisterede indsamlingspligt, trods det økonomisk meningsløse i at transportomkostningerne ved dette langt oversteg udbyttet. Til gengæld var papirindsamlingen en psykologisk mere effektiv måde at udøve social kontrol på end direkte bogkonfiskation. Den internaliserede skam ved selv at om-klassificere familiebiblen som papiraffald kunne knække trangen til protest blandt den traditionelle landsbybefolkning,

som næppe har haft adgang til meget andet papir at afgive end den vanhelligede bog.

Sojuz-util' systemets tidligt udviklede infrastruktur til genbrugsindsamlinger blev dog effektivt ødelagt af nazisternes invasion under 2. verdenskrig. Mens de allierede i Storbritannien skruede op for kampagner, der mobiliserede hjemmefronten til at destruere omfattende bogsamlinger for at lave dem til patronæsker, så havde sovjetbefolkningen så få ressourcer, at trykt papir i stedet blev direkte genanvendt til at dække de mest fundamentale behov. Tryksager blev brugt som optændings- eller isoleringsmateriale til at fore frakker og støvler eller tætnede vinduer, til sanitets- og forbindingsformål, eller endda omformet til midlertidige papmachéproteger. I det belejrede Leningrad forsøgte byens sultende intelligentsia at spise deres ellers nyttesløse bøger. Redaktørerne af frontpressen havde store vanskeligheder ved at få deres ideologiske budskab ud pga. avispapirets høje vekselkurs som cigaretpapir. Avisen gik op i røg, før den nåede sin læser – så meget for propagandas virkning. Dette betyder dog ikke, at tekstobjekter mistede deres værdi som følge af krigen, tværtimod bidrog papirmanglen til at højne bogens status som kultursymbol i befolkningen også efter krigen.

Sovjetisk papirgenbrugs historie er indlysende hinsides spørgsmålet om grøn moraløkonomi, men systemets ideologiske målsætning om at omdanne mennesker gennem omdannelsen af deres tekstmaterialer overtrufede også ethvert økonomisk rationale. Alligevel viser den ekstreme erfaring fra den sovjetiske papirkrise, at selv det mest politisk repressive system ikke kan kontrollere, hvordan modtageren i kommunikationskredsløbet brugte og genbrugte trykte tekster.

”Det sovjetiske perspektiv korrigerer effektivt forestillingen om, at papirgenbrug skulle involvere nogen særligt grøn historie.”
